

Portable War Memorial

Oorlogsmonument van Edward Kienholz

De twintigste eeuw kende twee grote wereldoorlogen, die beide diepe sporen hebben achtergelaten. In het onderwijs ligt de nadruk op de oorzaken, het verloop en de gevolgen van deze twee oorlogen. Wat minder aan bod komt, is de beeldvorming rond die conflicten. Overheden richtten na afloop oorlogsmonumenten op om de helden van de oorlog te eren en bij herdenkingen stonden en staan (terecht) de slachtoffers centraal.

Harry Havekes en Koen Henskens schrijven voor *Kleio* een serie artikelen waarin een kunstenaar, kunststroming of kunstwerk onder de aandacht wordt gebracht. Dit doen ze door deze te koppelen aan de historische context. Er is bewust niet gekozen voor de geijkte kunstuitingen die al vaak in schoolboeken staan, maar voor een ander, soms verrassend perspectief, door minder bekende kunstwerken te kiezen, of door andere accenten in de informatie en nieuwe inzichten te bieden. De artikelen zijn bedoeld om het verleden vanuit een kunstwerk te benaderen en daarmee de les te verrijken.

Harry Havekes is vakdidacticus geschiedenis en kunst-geschiedenis aan de Radboud Docenten Academie in Nijmegen.
Koen Henskens is vakdidacticus geschiedenis en mediëvist aan het Instituut voor Leraar en School van de HAN in Nijmegen.

Na 1918 bleven de herinneringen aan en de afschuif voor de Eerste Wereldoorlog volop aanwezig in de hoofden van veel mensen en zorgde voor bezorgdheid of zelfs angst voor een nieuwe oorlog. Ook was het een van de beweegredenen om in de periode 1937-1939 te kiezen voor de appeasementpolitiek ten opzichte van Hitler. Ook tijdens de Koude Oorlog waren die zorg en angst nadrukkelijk aanwezig. Tegelijk ging echter het gewone leven door.

Voor leerlingen van nu is dat vaak lastig te begrijpen, mede omdat deze generatie – gelukkig – opgroeit zonder dat ze een groot internationaal conflict aan den lijve ondervinden. Het *Portable War Memorial* van Edward Kienholz laat zowel de oorlog als het dagelijks leven zien en stelt daarmee ook het fenomeen van oorlogsmonumenten (altijd opgericht door de winnaars) en het heldendom ter discussie. Om deze twee redenen kan dit werk meegenomen worden in een les over de Koude Oorlog. Bovendien kan het werk aangegrepen worden als u de les multiperspectiviteit behandelt of een historisch conflict wil actualiseren naar een actueel conflict (denk aan het Midden-Oosten) en in wil gaan op hoe gewone mensen daar in hun dagelijks leven mee omgaan.

Propaganda

Edward Kienholz (1927-1994) observeerde het naoorlogse Amerika en legde het vast in de vorm van installaties. Dat vastleggen ging gepaard met

een kritische noot, waarin hij Amerikaanse waarden en normen, zoals nationalisme, militarisme en de *American Dream* onder de loep nam. In 1968 maakte Kienholz een draagbaar oorlogsmonument. Alle onderdelen van de installatie zijn realistisch weergegeven en doen een beroep op alle zintuigen van de toeschouwer: zien, horen, maar ook voelen en geur. We moeten deze installatie van links naar rechts 'lezen'. Helemaal links zien we een vrouw in een ton. Haar mollige hoofd steekt net door de ton heen en aan de onderkant zijn haar wat plompe onderbenen en voeten nog te zien. De muziek van het lied *God Bless America*, gezongen door Kate Smith, is zachtjes te horen. Smith maakte tijdens de Tweede Wereldoorlog furore met haar moraal opvijzelende liederen. De vrouw staat voor de beroemde poster van Uncle Sam die in 1917 soldaten opriep zich te melden voor het leger. Daar weer voor plaatst Kienholz een ander bekend Amerikaans oorlogsbeeld, namelijk de foto van een groep soldaten die triomfantelijk de sierlijk wapperende Amerikaanse overwinningvlag plant op de berg Suribachi op het Japanse eiland Iwo Jima. Dit deel van het draagbare oorlogsmonument grijpt direct terug op de foto die Joe Rosenthal op de vroege ochtend van 23 februari 1945 maakte van een groep soldaten van het 28^e marinekorps, nadat het eiland met veel moeite was ingenomen door de Amerikaanse troepen. Vanaf het eerste moment is de foto voor propagandadoeleinden gebruikt en in 1954 werd er een sculptuur van deze groep (van kunstenaar Felix de Weldon) geplaatst op de begraafplaats Arlington bij Washington DC.

Omgekeerde vuilniston

Dit hele linkerdeel grijpt terug op bekende oorlogsbeelden, die de Amerikanen associëren met gevoelens van trots, vaderlandsliefde, heldendom en overwinning. Dit werk werd echter niet in de jaren vijftig gemaakt, maar eind jaren zestig, op het hoogtepunt van de oorlog in Vietnam, toen het verzet tegen die oorlog in volle gang was en langzaam duidelijk werd dat er vele Amerikaanse slachtoffers vielen en de Verenigde Staten dit conflict niet glorieus zouden

Edward Kienholz,
Portable War
Memorial 1968
(diverse materialen,
285 x 950 x 240 cm).
Ludwig Museum,
Keulen.

gaan afsluiten. De beeldtaal die Kienholz gekozen heeft, sluit dan ook aan bij deze context. De gevierde zangeres staat in een omgekeerde vuilniston, de muziek is nauwelijks hoorbaar, Uncle Sam is monochroom en de tekst is nauwelijks leesbaar. In het oog springend zijn de lege uniformen. De soldaten hebben geen gezicht, geen identiteit meer. Het zijn slechts lege hulzen. De soldaten die de overwinning behalen, worden net zo anoniem als de slachtoffers van de oorlog. Dat wordt nog eens versterkt door het schoolbord dat als een soort grafsteen achter de soldaten staat. Hierop heeft Kienholz 475 landen geschreven die ooit bestaan hebben, maar waarvan de grenzen, na een oorlog, opnieuw getrokken zijn. Het omgekeerde kruis laat bovenin de Amerikaanse adelaar zien, waardoor er een directe link wordt gelegd tussen de Amerikaanse bemoeienis in Vietnam en eerdere gewelddadige conflicten waarbij buitenlandse mogendheden intervenieerden. Met een krijtje kan de bezoeker zelf op het kruis de V... (ictory) Day 19... invullen, waarmee ook een blik op de toekomst wordt gegeven.

Hotdogs en chili

Het rechterdeel van het draagbare oorlogsmonument laat het dagelijks leven in de VS zien. Het Amerikaanse adagium 'business as usual' voert hier de boventoon. Een Amerikaanse burger kan zich, samen met zijn geliefde, tegoed doen aan hotdogs en chili. Kienholz speelt hier ook een spel, door bij de man een hondje van gips te plaatsen. Uit de automaat kan een flesje frisdrank gehaald worden, dat op het terras genuttigd kan worden. Alles lijkt heel 'gezellig en ontspannen', zoals Kienholz in een interview over dit werk zei, totdat de bezoeker helemaal rechts een tweede grafsteen aantreft. Dit keer onbeschreven, maar wel met onderaan een klein rubber figuurtje. Het is Tarzan, de altijd zegevierende en wat arrogante blanke 'übermensch'. Maar dit keer is hij verschroeid en verbrand, een verwijzing naar de atoomdreiging.

Het werk leidde tot veel protesten en felle reacties aan het adres van Kienholz. In 1971 reageerde hij

door te zeggen: 'Onze moralistisch-ethische houding is niet zo glansrijk dat we die kunnen opleggen aan andere culturen. Misschien moeten we als land, en als Amerikaans burger, proberen onszelf te begrijpen en na te denken over de invloed die we hebben op anderen. Daarnaast treur ik om iedereen die het slachtoffer is geworden in de waanzin van een oorlog. In hun dood ligt voor mij het doel van onze toekomst: vrede!'

Construct

Kienholz' werk kan in een geschiedenisles gebruikt worden om het historisch denken te stimuleren. Niet alleen laat het de invloed en lange traditie zien van 'iconen', maar ook laat het meerdere perspectieven zien van een historische context. Daarmee wordt aan beelden een andere betekenis gegeven. Betekenisgeving en multiperspectiviteit zijn belangrijke doelen in de geschiedenisles. Het helpt leerlingen de informatie die ze (elke dag) binnenkrijgen te beoordelen en te plaatsen in zowel de specifieke historische context als in een langetermijnontwikkeling. Het leert ze ook dat geschiedenis geen vaststaand narratief is, maar een construct van het verleden. Op een ander niveau geeft het werk de mogelijkheid met leerlingen in gesprek te gaan over het vaak lastig te begrijpen fenomeen dat burgers die verzeild raken in een gewapend conflict proberen zoveel mogelijk normaal door te leven. Dat vluchten uit een oorlogsgebied voor een buitenstaander de meest logische en misschien wel de enige optie lijkt, maar dat het voor de directbetrokkenen vaak moeilijk is huis en haard te verlaten, ondanks alle ellende die over hen heen komt. ■

Verder kijken

Het kunstwerk is te bekijken op youtu.be/mwf-e-8_8Uc (duur: 3:09 min). Dit is een filmpje zonder commentaar, maar met close-ups en het lied *God bless America* van Kate Smith (apart te beluisteren op youtu.be/TnQDW-NMaRs).